

מִי יֵרֵם הָיִם

"אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד" (ברכות ח')

גליון 574

שבת שירה, ט"ו בשבט, ברכה ראשונה

שבט תשפ"ו

ההלכות נערכו ע"י הרב יהודה אריה הלוי דינר שליט"א – רב ביהכ"נ צא"י "דברי שיר" ב"ב

פריטין (מאסף פרוטות שיהיו מצויין לו לקנות) ואכיל בהון מכל מילה (מכל מין) חדא בשתא" ואפשר בגלל זה קבעו לאכול כל מיני פירות בט"ו בשבט. ועיי' "פני משה" שמפרש משום ש"אינו נותן לבו לחזור אחריהם לברך להודות השם ב"ה שברא מינים אלו להחיות בהם בני אדם, וכמו שאינו נחשב בעיניו טובתו יתעלה ב"ה", עכ"ל.

◀ **בתשצ"ב** (ס' ש"כ) כתוב פשט בירושלמי שר' אליעזר היה מצמצם בהוצאותיו כדי לאכול מכל המינים של שנה כדי להרבות בברכות לד'.

ברכה ראשונה

סדר הברכות

◀ בט"ו בשבט אוכלים הרבה מיני "פרי העץ", ויש לדעת על איזה פרי יברך כדי לפטור את השאר.

כשיש לפניו הרבה מיני פירות, אם כולן ברכתיהן שוין, ויש בהם משבעת המינים, יש לו לברך על הפרי שהוא משבעת המינים, ועיי' פוסט הברכה לכל שאר הפירות (שו"ע סי' רי"א סעיף א'). ואפילו אם הוא רק חצי פרי, והשאר הם פרי שלם, מברכים עליו (משנ"ב ס"ק ד'). אם שניהם ממין אחד, משבעת המינים, או ששניהם אינם מין שבעה, מקדים השלם, ואפילו החצי חביב יותר בכל זאת השלם עדיף (משנ"ב שם), וכששניהם שלמים, מקדים המין שרגיל להיות חביב אצלו, אפילו עכשיו חפץ במין השני (שו"ע שם ומשנ"ב ס"ק י"א).

ואם גם שניהם שלמים, או שניהם אינם שלמים, וגם שניהם חביבים ואחד גדול מחברו, הגדול עדיף ("דעת תורה"). וכמשי"כ השו"ע סי' קס"ח סעיף ב' לענין פת.

כשיש שבעת המינים, כל מין הסמוך בפסוק למילת "ארץ" קמא או בתרא הוא קודם למין השני, וסדר חשיבות ב' מינים הוא (חיטה ושעורה אינו מצוי אצלנו לאכול כמות שהם): זית, תמר, ענב (גפן) תאנה ורימון (שו"ע שם סי' ד'). (יש שנותנים רמז לדבר לפי הגרעין שבו: זית, יש לו גרעין אחד. תמר, יש לו גרעין אחד שנראה כשתיים. ענב, יש לו כמה גרעינים. ותאנה, יש בו יותר גרעינים. ורימון יש בו מאות גרעינים!).

לסיכום: כשיש הרבה מיני פרי העץ, סדר ברכתן הוא ז' מינים (לפי קדימה בפסוק סמוך ל"ארץ"), שלם, חביב, גדול.

מין שבעה והאדמה חביבה

◀ **שאלה:** יש לפניו תמר ("העץ") ובוטן ("האדמה"), והבוטן חביב עליו יותר, על איזה יברך קודם?

תשובה: יש סוברים שיברך על מה שירצה (שו"ע סי' רי"א סעיף א'), וי"א שיברך על החביב (שו"ע בשם י"א). ודעת י"א אחרים שצריך לברך על העץ קודם האדמה (שם סעיף ג'). ולהלכה מכריע המשנ"ב (ס"ק ט') כדעת היש אומרים שצריך לברך על הבוטן שהוא החביב. ואם הבוטן הוא חצי מסתפק השעה"צ (ס"ק ה') איזה יקדים, ומסיק בשם ה"דוד חיים" שהשלם עדיף ולכן יברך על התמר.

מזונות ומין שבעה

◀ **שאלה:** היו לפניו דייסת קוואקר (מין שעורה) וזית, על איזה יברך קודם?

תשובה: פליגי בזה האחרונים, יש סוברים שיקדים הזית כיון שהוא ראשון לארץ בתרא, ושעורה היא שני לזית קמא (משנ"ב ס"ק ל"ה בשם "מגן אברהם"). אבל המשנ"ב (שם וס"ק כ"ה) מכריע כדעת הלבוש שיקדים המזונות, דמזונות עדיף מכיון שהיא ברכה מבוררת יותר (וכן פסק ב"כף החיים" שם ס"ק י"ז).

יין ושמן איזה קודם

◀ **שאלה:** מי שצריך לשותות שמן אניגרון שמברך עליו "בורא פרי העץ" (וכמבואר בשו"ע סי' ר"ב סעיף ד') ויש לו יין לפניו, איזה קודם, דהרי זית הוא ראשון לארץ בתרא, וגפן הוא שלשי לארץ קמא?

תשובה: כמו שביארנו לעיל, כשיש חשיבות בעצם הברכה, הוא קודם אפילו שהוא מאוחר בשבעת המינים, וכמו שמצינו שברכת "המוציא" על לחם משעורים קודם לברכת מזונות על תבשיל מחיטין (משנ"ב ס"ק ל"ה), הגם שהוא מאוחר בקרא, מ"מ כיון שהברכה עצמה חשובה יותר, הי"נ ברכת "הגפן" חשובה יותר מברכת "העץ" הגם שהוא מאוחר בפסוק.

בתוך הסעודה

◀ אם אוכלים את הפירות בתוך הסעודה, מאחר שאין אלו דברים

לעיי'

הרב גרשון מאיר בן ר' שלמה אינגבר ז"ל
נלב"ע ט"ז בניסן תשפ"ה

שבת שירה

האכלת בעלי חיים בשבת שירה

◀ כתב ה"מגן אברהם" (סי' שכ"ד): "יש נוהגים ליתן חיטים לפני עופות בשבת שירה" (יש אומרים שהטעם הוא משום שהציפורים אמרו שירה על הים, ויש אומרים משום שהציפורים אכלו את המן שפיזרו דתן ואבירם מחוץ למחנה), אך מנהג זה אינו נכון שהרי אין מזון של הציפורים על האדם ואסור לו להאכילן בשבת, (עכ"ד) וע"כ יש להכין את מזונן ולהניחו לפניו בערב שבת.

◀ מותר לאדם לתת בשבת מזונות לפני בהמות ועופות שמזונותיהם עליו, דהיינו אלו שאינם רגילים לחפש לעצמם אוכל, ואם לא נותנים להם לא יהיה להם מה לאכול.

כמו כן מותר לכל אדם להאכיל בעלי חיים אלו, ואפילו אינם שלו ("ביאור הלכה" שם סעיף י"א, ועיי' ספר "תהלה לדוד" ס"ק י"ד).

◀ ציפורים הנתונות בכלוב – מותר להאכילן בשבת אם צריכות לכך מכיוון שמזונותיהן על האדם, אבל אסור לטלטל הכלוב משום מוקצה.

ט"ו בשבט

תחנון

◀ בט"ו בשבט אין אומרים תחנון, ואין אומרים גם במנחה לפניו (משנ"ב סי' קל"א ס"ק ל"ה) כיון שנקרא ראש השנה, אבל אומרים "למנצח".

"ק-ל ארץ אפים"

◀ **שאלה:** השנה שחל ט"ו בשבט ביום שני, האם מדלגים גם על "ק-ל ארץ אפים", שלפני קריאת התורה?

תשובה: בט"ו בשבט אומרים "ק-ל ארץ אפים", אע"פ שאין אומרים תחנון, כי הכלל הוא שביום שאומרים "למנצח" אומרים גם "ק-ל ארץ אפים" (משנ"ב סי' קל"א ס"ק ל"ה, ו"לוח לארץ ישראל").

ראש השנה לאילנות

◀ ט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילנות בכל הארצות, ואפילו באותם מקומות שזמן הגשם הוא לאחר פסח, כגון: אוסטרליה, ארגנטינה וכד' ("הר צבי" או"ח ח"ב סי' כ"ט).

לימוד בט"ו בשבט

◀ "ביום ט"ו בשבט למדתי הלכות מעשר מספר הרמב"ם, ובמסכת ראש השנה (י"ד) והלאה) וחזרתי לחדש דבר מה - כערכי, ויהא חשוב כקיום המצוה במעשר אילן, והתפללתי לה' שיוכיני באותה המצוה בפועל ממש מן התורה, ומאז נראה לי שמה שהראשונים קבעו יום זה ליום טוב שלא לומר בו תחנון, הוא להזכירנו מצוות הפרשת מעשר אילנות" וכו' (הגאדר"ת ב"פנש דוד" הנחה ט"ו).

מסכת מגילה

◀ ה"חתם סופר" זצ"ל נהג בכל שנה להתחיל ללמוד מס' מגילה בט"ו בשבט ולסיימה בפורים, לקיים מה שנאמר (אסתר ח', ט"ז): "לְיְהוָה הָיְתָה אֹרְכָהּ – זו תורה". וְשִׁמְקָהּ – זה יו"ט, ויש בו לי' דפים לסיימה בפורים.

מנהג אכילת פירות בט"ו בשבט

◀ כתב ה"מגן אברהם" (סי' קל"א): "ונוהגים האשכנזים להרבות בו במיני פירות של אילנות". ועיי' "כף החיים" (סי' קל"א ס"ק צ"ז) שכן יש נוהגין בספרד, ויש שעושין לימוד באותו לילה, שלומדים משנה או זוהר המדבר בענין אותו הפרי ואח"כ מברכים עליו, ויש ספר מסודר בנושא הנקרא "פרי עץ הדר", עיי' שם.

◀ יש הנוהגים לאכול ט"ו מיני פירות (ספר "מועד לכל חי" סי' ל'), ויש הנוהגים לומר אחד מט"ו פרכי "שיר המעלות" בין פרי לפרי ("דרכי יוסף צבי", ו"מועד לכל חי" שם).

◀ וי"א שהמנהג לאכול הרבה מיני פירות הוא עפ"י הירושלמי (סוף קידושין): "ר' חזקיה ר' כהן בשם רב, עתיד אדם ליתן דין וחשבון על כל מה שראו עיניו ולא אכל. ר' אליעזר חשש להדא שמועתא ומצמיח ליה

הבאים מחמת הסעודה, מברך לפני אכילתם, אבל לא אחרי אכילתם, דנפטרים ב"ברכת המזון" (ש"ע סי' קע"ז סעיף א').

אמנם אם אוכלים זית, יש לדון כיון שזית הרי הוא פרי שרגילים לאכול באמצע סעודתו עם הירקות, ושמה זה נחשב כדברים הבאים מחמת הסעודה, שנפטר ע"י ברכת הפת, או שמה כיון שמביאים את הזית לשם מנהג אכילת פירות ולא מחמת הסעודה, ע"כ יש מקום לברך על זה אף שהוא באמצע הסעודה, ולכן באופן זה עדיף לברך על פרי אחר, אמנם אם אוכל את הזית בלחם ודאי אי"צ ברכה (הגר"נ קרליץ זצ"ל).

וכענין זה כשאוכלים סימנים בראש השנה, אם הוא דבר שרגילים לאכול מחמת הסעודה כגון גזר (שעליו אומרים: "יהי רצון שיגזור עלינו גזירות טובות"), עדיף לאכול עם הדג או המרק ולא להכניס עצמו לספק ברכה (הגר"נ קרליץ זצ"ל).

אינו יודע מה הברכה

אם לאחר שלמד הלכות ברכות, הוא עדיין מסופק אם ברכתו "העץ" או "האדמה", יברך "האדמה". אבל מי שלא למד לא יאכל עד שילך אצל חכם ללמוד הלכות ברכות (ע"י רמ"א סי' ר"ב סעיף י"ח, ומשנ"ב סי' פ"ד), או שיאכלו בתוך הסעודה לאחר ברכת "המוציא" ביחד עם פת, ונחשב שבירך את הברכה הראויה. (ע"י שו"ע סי' ר"ח סעיף ג' ושע"צ סי' ט"ז).

ברכת הנהנין בעמידה

שאלה: האם אפשר לברך ברכת הנהנין בעמידה?

תשובה: מעיקר הדין מותר לברך ברכות הנהנין גם בעמידה, ואין קפידא לברך דוקא בישיבה ("מור וקציעה" או"ח ריש סי' ח', וע"י פמ"ג פתיחה להלכות ברכות אות א' שכתב קי"ל ברכות המצוות בעמידה, וברכות נהנין מיושב נמי, ע"י שם).

ספק אם בירך ברכה ראשונה

כאשר הוא מסופק אם כבר בירך ברכה ראשונה, יכול להמשיך לאכול בלי ברכה. ולכתחילה יש לו לבקש מאחר להוציא מספק. (שו"ע סי' קס"ז סעיף ט' ומשנ"ב סי' מ"ט), או שיעשה שינוי מקום כגון שיצא החוצה ויחזור, ואז יתחייב בודאי לברך.

לצאת ע"י אחר במקום ספק

מי ששומע ברכתו מאחר כדי שיוציאו משום שהוא מסופק אם הוא חייב, עדיף לכוון לצאת בברכה רק על הצד שהוא מחויב כדי לא לעבור על "ברכה לבטלה" (שע"צ סי' תפ"ט ס"ק ה', וע"י ב"אבני נזר" או"ח סי' תמ"ט).

ברכה בארמית

מי שמסופק אם חייב בברכה, אין לו לברך הברכה בלשון ארמית, "ברך רחמנא" וכי' דגם בזה יש איסור "ברכה לבטלה". (חוו"ד יו"ד סי' ק"י, בית הספק, וב"אגרות משה", ח"ד סי' מ', דלא כ"ערוך השולחן" סי' ר"ב סעיף ג').

"מזונות" ו"שהכל" - בדיעבד על הכל כמעט

לכתחילה חייבים לברך על כל מאכל את הברכה הראויה לו. בדיעבד - אם ברך "מזונות" על כל דבר חוץ ממים ומלח - יצא. ("ביאור הלכה" סי' קס"ז ד"ה במקום בשם "חיי אדם") אם ברך "שהכל" על כל דבר - יצא (ע"י שו"ע סי' ר"ד סעיף ה').

"האדמה" על פרי העץ

אם בירך "האדמה" על פרי העץ - יצא (שו"ע סי' ר"ו) ואפילו עשה כן במזיד (פמ"ג א"א סק"א).

שכח לברך על אוכל

טעה והכניס אוכל לתוך פיו בלא ברכה, אם הוא דבר שאינו נמאס אם הוא פולטו (כגון: פרי לפני לעיסה, וכן שוקולד או סוכריה) פולטו ומברך עליו, דאין לברך כשיש דבר בפיו, שנאמר: "ימלא פי תהילתך" (שו"ע סי' קע"ב סעיף ב' ומשנ"ב שם).

אם הוא דבר שנמאס בפליטתו (כגון: לחם או פרי שנלעס) מסלקו לצד אחד ומברך (שם).

אם אי אפשר לסלקו לצד אחד (כגון משקין) אם היה מעט ויכול לברך ע"י הדחק בעודנו בפיו יברך, ואם הוא הרבה ואינו יכול לברך, יפלטנו ולא ינהה בלא ברכה (משנ"ב סי' ב').

פירות שלא ידע מהם

שאלה: מי שבירך על הפירות "בורא פרי העץ", על דעת לאכול כמה מיני פירות, והיה על השולחן עוד מין פרי שברכתו ג"כ "בורא פרי העץ", שלא ראה אותו ולא כיוון עליו, האם צריך לחזור ולברך עליו?

תשובה: אין צריך לחזור ולברך על הפרי השני כיון שהיה על השולחן, ועוסק באכילת פירות (הגר"נ קרליץ זצ"ל).

פירות שלא רצה לאכלם והתחרט

שאלה: אם עוסק באכילה והחליט בדעתו שאינו רוצה לאכול מין פרי אחד ממיני הפירות שלפניו, ואח"כ חזר בו ורצה לאכול אותו הפרי, האם צריך לחזור ולברך "בורא פרי העץ"?

תשובה: אין צריך לחזור ולברך, כיון שעדיין עוסק באכילה, וכך הדרך שלפעמים נמלך ואין זה היסח הדעת גמור (הגר"נ קרליץ זצ"ל).

שיעור אכילת פרס

יש להזהר מאוד, דלפעמים אוכלים קצת מכל פרי, ונמצא שלא אכל ביחד כזית כדי שיעור אכילת פרס, ואם מברך עליהם "ברכה אחרונה", הרי זו "ברכה לבטלה".

ברכה אחרונה

מצוי מאד בט"ו בשבט, שאוכלים מיני פירות שהם משבעת המינים, וברכה אחרונה שלהם הוא מעין ג', וכן אוכלים שאר מיני פרי העץ, שברכה אחרונה שלהם הוא "בורא נפשות", ואם אוכל משניהם, אין צריך לברך "בורא נפשות" על שאר הפירות, מכיון שגם הם בכלל ברכת "על העץ", שגם הם פרי העץ. אבל אם אכל פירות משבעת המינים ביחד עם פרי האדמה, או עם שאר מאכלים שברכתם "שהכל", צריך לברך מעין ג' על הפירות של שבעת המינים, וברכת "בורא נפשות" על שאר הדברים (שו"ע סי' ר"ח סעיף י"ג).

צירוף ז' מינים עם שאר מאכלים ל"בורא נפשות"

האוכל חצי כזית משבעת המינים וחצי כזית מאכל אחר שברכתו "בורא נפשות", הרי הם מצטרפים ביחד ומברך "בורא נפשות" (משנ"ב סי' ר"י ס"ק א' וע"י שע"צ סי' ב').

שיעור במציצת פרי

שיעור ברכה אחרונה במשקין הוא רביעית, אבל אם מוצץ הפרי בפיו, שיעורו הוא בכזית (שו"ע סי' ר"י, והגה"ת רע"א שם).

לצאת ע"י אחר במקום ספק

מי ששומע ברכתו מאחר כדי שיוציאו משום שהוא מסופק אם הוא חייב, עדיף לכוון לצאת בברכה רק על הצד שהוא מחויב כדי לא לעבור על "ברכה לבטלה" (שע"צ סי' תפ"ט ס"ק ה', וע"י ב"אבני נזר" או"ח סי' תמ"ט).

ספק אם בירך ברכה אחרונה

כאשר הוא מסופק אם כבר בירך "ברכה אחרונה" יש לו עצה, שיקח עוד כזית ויברך עלי' ברכה ראשונה ואחרונה, ובוהו יפטור גם את האכילה הראשונה (ע"י משנ"ב סי' קפ"ד ס"ק ט"ו בשם "חיי אדם"). בירך "בורא נפשות" במקום "מעין ג' "

ברכת "בורא נפשות" אינו דומה לברכת "שהכל" שהוא ברכה ראשונה וכוללת כל המאכלים, אלא ד"בורא נפשות" מועיל רק על מינים מסוימים, ולכן אם בירך "בורא נפשות" על דבר שברכתו "מעין ג' " לא יצא (משנ"ב סי' ר"ב ס"ק נ"ה).

בירך ברכת "מעין ג' " במקום "בורא נפשות"

וכן אם בירך ברכת "מעין ג' " במקום שהחייב ברכה אחרונה הוא "בורא נפשות" לא יצא (משנ"ב שם). חוץ מפירות שאם בירך עליהם "על העץ" - יצא (שו"ע סי' ר"ח סעיף י"ג), וכן אם בירך על אורז "על המחיה" - יצא (שע"צ סי' ר"ח ס"ק ט').

ספק ברכות - להקל

כל הברכות - אם מסופק הוא שמא ברכן, לא יברך בתחילה ולא בסוף, חוץ מ"ברכת המזון" שאם אכל כדי שביעה חייב מן התורה. (שו"ע סי' ר"ט סעיף ג').

ואם אכל כדי שביעה מפירות של שבעת המינים, מכיון שהוא פלוגתא אם הוא דאורייתא או לא, יש לו לאכול שוב מאותו מין, או מין אחר של שבעת המינים, ויברך אחריו, ויוציא ע"י' גם ספק שלו, ואם אין לו עוד שום פרי משבעת המינים, כתב ה"פרי מגדים" שיאכל מיני מזונות וכשיברך עליו מעין ג', יכלול בהברכה גם "על הפירות" (משנ"ב שם ס"ק י').

אכל כזית מזונות ו"בריה" מפירות ז' מינים

שאלה: אכל מיני מזונות, וגם כמה גרגירי רימון שיש עליהם דין בריה (כמבואר בשו"ע סי' ר"י), האם יכול להוסיף בברכה מעין שלוש גם "על העץ ועל פרי העץ"?

תשובה: הסטייפלר זצ"ל הורה שאם שתה יין כשיעור כזית, ואפילו כשיעור כזית קטן, יכול להוסיף בתוך ברכת מעין שלוש אם בין כך מברך כגון על מזונות, מכיון שהיין הוא ספק ברכה (ע"י "ארחות רבינו" ח"א ע"מ פ"ט), וכמו כן בבירה יכול להוסיף בתוך ברכת "על המחיה" (הגר"ח קניבסקי זצ"ל). (אולם אם אכל מזונות ושתה יין פחות מכשיעור, לא יכלול הגפן בברכתו, הגר"ש"ז אויערבך זצ"ל, מובא בשש"כ פרק כ"ד ס"ק ע"א, וע"י בספר "יוזאת הברכה" עמ' 48 שו"ת "משנה הלכות" ח"ד סי' כ"ט, וח"ה סי' ל"ו, ודלא כשו"ת "אגרות משה" ח"ב תשי"ק ט').

חידה

אין יתכן שאכל כזית, והתחייב משום כך ב-23 ברכות, ויש אומרים שהתחייב ב-42 ברכות?

תשובה לחידה מגליון 573

חידה: יש לפניו ברכת "שהכל" וברכת "המוציא", מתי יברך לכתחילה קודם ברכת "שהכל" ואח"כ ברכת "המוציא"?

תשובה: בשבת בבוקר אם עושה קידוש על חמר מדינה, יש לברך קודם "שהכל" משום קידוש, ורק אח"כ "המוציא" (ע"י שו"ע סי' רע"ב סעיף ט').